

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ІМЕННИКИ-ЮКСТАПОЗИТИ ЗІ СПІВВІДНОСНИМИ ВІДНОШЕННЯМИ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті проаналізовано співвідносні відношення, установлені між компонентами термінологічних іменників-юкстапозитів. Статус іменників-юкстапозитів як самостійних лексико-граматичних одиниць умотивовано за такими критеріями, як: постійна номінативність, семантична цілісність, ідіоматичність лексичного значення, цілісність оформлення. Визначено, що термінологічні іменники-юкстапозити зі співвідносними відношеннями утворені на основі перехресування семантики їхніх складників: взаємної конкретизації значень (перший компонент, як другий, другий компонент, як перший) або взаємодоповнення значень (і значення першого компонента, і значення другого компонента).

Ключові слова: термінологічний іменник-юкстапозит, співвідносні відношення, семантично нерівноправні та рівноправні компоненти.

Abstract

The aim of the research is to analyze the correlative relations in the structure of terminological noun-juxtapositions. The purpose of the work is to find out the specifics of establishment of correlative relations between components TNJ. The status of noun-juxtapositions as independent lexical and grammatical units is motivated by such criteria as: constant nomination, semantic integrity, idiomatic lexical meaning, integrity of design. Determined that noun-juxtapositions with correlative relations are formed on the base of overlapping semantics of their components: mutual meaning specification (the first component, as a second, the second component a first) or complementary of meanings (and the meaning of the first component and the meaning of the second component).

Key words: terminological noun-juxtaposition, correlative relations, unequal semantic and equal semantic components.

Сьогодні акцентують на збільшенні словотворчого потенціалу юкстапозитів, пов'язуючи це з поглибленням інтелектуалізації української літературної мови (Н. Ф. Клименко) та з тенденцією до розвитку аналітизму, економності і сконденсованості в українському словотворенні (О. А. Стишов). Юкстапозиція (словоскладання) – активний спосіб творення компактних за структурою термінів – вже була об'єктом окремих наукових розвідок. Проте поглибленого вивчення потребує теорія семантичної структури термінологічних іменників-юкстапозитів (ТІЮ). Її **актуальність** пов'язана з потребою з'ясування широкого спектру семантичних відношень між їхніми компонентами порівняно з відношеннями між однослівними термінами.

Мета роботи – з'ясувати особливості встановлення співвідносних відношень між компонентами ТІЮ. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) визначити обсяг поняття «юкстапозит»; 2) установити різновиди ТІЮ за семантичним критерієм; 3) схарактеризувати специфіку структури та лексико-семантичних груп ТІЮ зі співвідносними компонентами.

Юкстапозитом (від франц. *juxtaposition* – розміщення поряд, від лат. *juxta* – поряд, біля і *positio* – положення) вважаємо поєднання двох чи більше слів без сполучних голосних та з обов'язковою ознакою його оформлення – дефісним правописом [1]. Залежно від словотвірної мотивації та взаємозв'язку між компонентами ТІЮ поділяємо на два типи: ТІЮ із семантично нерівноправними відношеннями та ТІЮ із семантично рівноправними відношеннями. Типи семантичних відношень схарактеризовано на основі аналізу словникових визначень – із погляду семантики терміна, умовно визначено лексичне значення кожного з компонентів юкстапозита.

Виявлено, що ТІЮ зі значеннево нерівноправними компонентами становлять найбільшу за обсягом структурно-семантичну модель (понад 1600 одиниць, виявлених у лексикографічних працях, науковій літературі та виданнях Інтернету). ТІЮ зі значеннево рівноправними компонентами менш характерні для української термінології і становлять невелику за обсягом структурно-семантичну модель (понад 80 лексем). У межах підмоделей зі значеннево рівноправними компонентами іменники-юкстапозити об'єднані в три різновиди відповідно до типу семантичного зв'язку: 1) іменники-юкстапозити зі співвідносними відношеннями (68,1% від кількості лексем зі значеннево

рівноправними компонентами); 2) іменники-юкстапозити з антонімійними відношеннями (24%); 3) іменники-юкстапозити із синонімійними відношеннями (10%).

ТПО зі співвідносними відношеннями у групі іменників-юкстапозитів із рівноправними компонентами становлять найбільшу групу – 50 лексем. За семантичною структурою вони не є однорідними. Наприклад, іменник-юкстапозит *блюмінг-слябінг* – це технічний термін, значення якого ґрунтується на перехрещуванні і взаємодоповнюванні семантики його складників: *блюмінг* – обтискний прокатний стан, призначений для обтискання сталевих зливків вагою від 3 до 10 т і більше на блюми; *слябінг* – потужний прокатний стан із горизонтальними і вертикальними прокатними валками, на якому сталеві зливки масою до 45 т обтискують на сляби. Новоутворений юкстапозит *блюмінг-слябінг* має нове значення – комбінований обтискний прокатний стан зі збільшеною висотою підняття верхнього валка, що дає змогу прокатувати, крім блюмів, плоскі широкі сляби. Отже, це якісно новий механізм, що вможливорює виготовлення і блюмів, і слябів, тобто частково це і *блюмінг*, і *слябінг*. За такою ж схемою побудовані іменники-юкстапозити *поп-рок* тощо [2: 13].

На противагу названим лексемам термін видавничої справи *альманах-журнал* створений на основі взаємної конкретизації складників: *альманах* – збірка літературних творів різних авторів-сучасників, *журнал* – періодичне друковане видання у вигляді книжки. Новоутворене поняття можна схарактеризувати так: *альманах, оформлений, як журнал; журнал, оформлений, як альманах; альманах, що є журналом; журнал, що є альманахом*. За схемою взаємної конкретизації значень оформлені іменники-юкстапозити *бібліотека-музей*, та ін. [2: 14].

ТПО зі співвідносними відношеннями формують 10 лексико-семантичних груп: 1) назви хімічних сполук: *бісмут-хром* та ін. (усього 13 лексем); 2) назви приладів, механізмів, предметів: *обприскувач-обтилювач*; 3) назви геометричних фігур: *тріакіс-ікосаедр*; 4) назви процесів: *вибирання-зберігання*, (терміни, що стосуються оброблення інформації в комп'ютері, обчислювальній техніці); 5) назви одиниць вимірювання: *мах-ом*; 6) назви видань: *дайджест-журнал*; 7) назви приміщень, установ: *школа-інтернат*; 8) назви музичних напрямків: *поп-рок*; 9) назви осіб за професією чи статусом: *лідер-керівник*; 10) назви суспільно-політичних понять: *марксизм-ленінізм* тощо.

Отже, іменники-юкстапозити зі співвідносними відношеннями утворені на основі перехрещування семантики їхніх складників: взаємної конкретизації значень (перший компонент, як другий, другий компонент, як перший) або взаємодоповнення значень (і значення першого компонента, і значення другого компонента). Активне творення іменників-юкстапозитів у сучасній українській літературній мові зумовлює потребу їхнього подальшого дослідження, зокрема функціонально-стилістичних параметрів медійних іменників-юкстапозитів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Радомська Л. А. Мотиваційні відношення зовнішньої подібності у структурі термінологічних іменників-юкстапозитів / Л. А. Радомська // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. праць. – Хмельницький, 2016. – [Вип. 10. – С. 6–9.](#)
2. Радомська Л. А. Семантичні відношення в термінологічних іменниках-юкстапозитах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Л. А. Радомська. – Вінниця, 2016. – 20 с.

Радомська Людмила Анатоліївна — канд. філол. наук, старший викладач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: ludarad9@gmail.com.

Radomska Lyudmila A. — Ph.D., senior lecturer in linguistics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: ludarad9@gmail.com.